

УДК 352/354:32.159.9

DOI <https://doi.org/10.32851/tnv-pub.2022.2.5>

ПРОПАГАНДА ЯК СКЛАДОВА ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНОЇ ПОЛІТИКИ І ЗАГРОЗА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕЦІ

Васильєва Н. В. – доктор наук з державного управління, професор,
ГО «Інститут міжнародного співробітництва»
ORCID: 0000-0002-3128-7767

У статті досліджено сутність поняття пропаганди з точки зору державного управління. Наведено приклади використання пропаганди в державній інформаційній політиці та при налагодженні комунікації між різними суб'єктами. З'ясовано значимість пропаганди для інформування членів суспільства в державах з демократичним і тоталітарним політичними режимами. Теоретичну основу становили наукові праці, в яких висвітлені окремі складові з обраної проблематики, що дозволило здійснити комплексний аналіз чинників, які призвели до російсько-української війни. Викладено концептуальні засади впровадження інформаційно-комунікативної політики та забезпечення інформаційної безпеки. Розкрито сутність громадянського суспільства та інформаційного суспільства. Акцентовано увагу на державно-управлінській проблемі як гарантування інформаційної безпеки, незабезпечення якої призвела до воєнної загрози з боку Росії. В статті представлено класифікацію пропаганди, а також її методи, які Росія використовує для впливу на настрої населення. Автором наголошено на значній ролі Церкви, а саме російської православної, в інформаційній політиці, зокрема шляхом поширення ідеології «руського миру». У статті згадано про сприйняття історичних і сучасних подій за допомогою кінематографу. Пропаганду визначено як технологію введення «гібридної війни» і зазначено про відсутність уваги з боку влади як загрозу для національної безпеки. Доведено, що пропаганда є зброєю масового ураження, оскільки впливає на свідомість населення і формує суспільне ставлення. Аргументовано, що методи «чорної» пропаганди працюють на рівні глибоких психологічних механізмів і наслідки її впливу неможливо подолати логічними аргументами. Запропоновано напрями здійснення соціально-психологічної консолідації громадян України задля гарантування національної безпеки в повоєнний період.

Ключові слова: інформаційно-комунікативна політика, пропаганда, національна безпека, інформаційне та громадянське суспільства, демократичне та тоталітарне державне управління.

Vasylieva N. V. Propaganda as a component of information and communication policy and a threat national security

The essence of the concept of propaganda from the point of view of public administration is investigated in the article. Examples of the use of propaganda in public information policy and in establishing communication between different actors are given. The importance of propaganda for informing members of society in countries with democratic and totalitarian political regimes has been clarified. The theoretical basis was scientific work, which highlights some components of the selected issues. This allowed for a comprehensive analysis of the factors that led to the Russian-Ukrainian war. Conceptual principles of implementation of information and communication policy and information security are set out. The essence of civil society and information society is revealed. Emphasis on the issue of public administration as a guarantee of information security, failure to ensure which led to a military threat from Russia is emphasized. The article presents a classification of propaganda, as well as its methods that Russia uses to influence the mood of the population. The author emphasizes the significant role of the Church, namely the Russian Orthodox Church, in information policy, in particular by spreading the ideology of "Russian peace". The article on the perception of historical and contemporary events with the help of cinema is mentioned. Propaganda as a technology for introducing a "hybrid war" is defined. The lack of attention from the authorities was mentioned as a threat to national security. Propaganda is a weapon of mass destruction, as it affects the consciousness of the population and shapes public attitude. The methods of "black" propaganda work at the level of deep psychological mechanisms and the consequences of its influence cannot be overcome by logical arguments. Directions for

the implementation of socio-psychological consolidation of Ukrainian citizens to ensure national security in the post-war period are proposed.

Key words: *information and communication policy, propaganda, national security, information and civil society, democratic and totalitarian public administration.*

Постановка проблеми. Людство в процесі своєї еволюції проходить різні етапи суспільного розвитку, які, на наш погляд, умовно можна поділити на стародавній (аграрний), новий (індустріальний) та новітній (постіндустріальний) періоди. На новітньому етапі формується інформаційне суспільство шляхом появи й розвитку засобів масової інформації та інформаційно-комунікаційних технологій, які забезпечують альтернативні джерела інформації; надання відповідних освітніх послуг і працевлаштування значної кількості людей у сферах (галузях), пов'язаних зі створенням і впровадженням інформаційних (цифрових) ресурсів, технологій тощо. Водночас, таке суспільство є більш вразливим до різних маніпуляцій та є жертвою інформаційних війн.

В Україні побудова громадянського й інформаційного суспільств тривалий час відбувалась в умовах протистояння ідеологій двох політичних режимів: демократичного (європейсько-американського бачення) та тоталітарного (російсько-радянського бачення), що позначилось на формуванні й реалізації державної інформаційної політики, зокрема за допомогою методів пропаганди, та визначені пріоритетів національної безпеки. Так, до 2014 року політичні діячі активно нав'язували українському суспільству позицію розколу за національною, територіальною, мовною, релігійною й іншими ознаками, що призвело до майданів, анексії Криму та війни на сході, а позиція консолідації (згуртованості, об'єднання) стала на часі вже після згаданих подій [1, с. 25].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичну основу становили наукові праці, в яких висвітлені окремі складові з обраної проблематики, що дозволило здійснити комплексний аналіз чинників, які призвели до російсько-української війни. Зокрема, нами виявлено особливості розвитку інформаційного (В. Левицький, М. Лисенко, Ю. Пастух, О. Прасюк, С. Сірій, Ю. Турченко, І. Феськов, І. Чернозубкін) і громадянського (В. Бокоч, Н. Дубас, В. Кононенко, С. Лапшин, І. Макарова, М. Самбор, С. Третяк, В. Яремчук) суспільств в умовах демократичного та тоталітарного політичного режимів, з'ясовано значущість пропаганди на процеси, які відбуваються у суспільстві (О. Зозуля, В. Левицький, В. Яковлев) і забезпечення інформаційної безпеки (С. Антонова, І. Боднар, М. Гаврильців, Г. Мартинюк) та інше.

Метою статті є аналіз пропаганди як засобу взаємодії влади з населенням, запропоновано напрями здійснення соціально-психологічної консолідації громадян України задля гарантування національної безпеки в повоєнний період.

Виклад основного матеріалу. На підставі аналізу публікацій [2–6] встановлено, що ступінь розвиненості громадянського суспільства визначається здатністю населення та влади одночасно співіснувати, поєднувати і розмежовувати індивідуальне й колективне, приватне і публічне, забезпечувати рівність прав та обов'язків, соціальну справедливість; наявністю суспільних інститутів, здатних представляти інтереси всіх суб'єктів публічного управління, та залученням громадян до процесів прийняття й реалізації управлінських рішень; забезпеченням балансу у розвитку матеріальної й нематеріальної (духовної) сфер життя, що позначається на нормах моралі та цінностях членів такого суспільства. На нашу думку, вищезазначене можливе лише за наявності демократичного, а не тоталітарного політичного

режиму, що концептуально позначається і на формуванні інформаційного суспільства, в якому вирішальну роль відіграють інформаційно-комунікаційні технології.

Дослідження [7–8] акцентують на тому, що в інформаційному суспільстві відбувається фактологічна інформованість громадян, на підставі чого формуються їх світоглядні позиції, та надається аналітична оцінка процесам безпеки, як всередині держави, так і в світі; створюються умови для розумового й духовного збагачення, нарощування людського капіталу як основи розвитку соціально-економічної, гуманітарної, культурної й інших сфер суспільного життя, підвищення рівня добробуту громадян, зміцнення державності тощо. Сьогодні будь-яка держава завдяки інформаційним технологіям може «розширяти взаємодію між людьми, розповсюджувати масову інформацію, інтелектуалізувати праці, розвивати освіту, науку, охорону здоров'я, культуру» тощо [9, с. 53], «реалізувати власні інтереси без застосування воєнної сили, послабити чи завдати значної шкоди безпеці конкурентної держави, яка не має дієвої системи захисту від негативних інформаційних впливів» [10, с. 175], загрожувати інформаційним ресурсам та інфраструктурі іншої країни, впливати на суспільну свідомість і нав'язувати власну систему цінностей, інтересів і державно-управлінських рішень у важливих сферах життєдіяльності та подальшого розвитку [11, с. 69].

Тому важливим державно-управлінським питанням є гарантування інформаційної безпеки, що «передбачає захист національних інтересів держави, суспільства й особистості, мінімізувати шкоду внаслідок використання неповної, несвоєчасної або недостовірної інформації чи негативного інформаційного впливу за допомогою інформаційних технологій» [12], а також «може сприяти досягненню успіху при вирішенні завдань у політичній, військовій, економічній, соціальній та інших сферах діяльності, розв'язанню внутрішньо- і зовнішньополітичних і військових конфліктів» [13, с. 201].

Встановлено, що дієвою формою комунікації, за якої масово поширюються світоглядні ідеї, аргументи тощо, формується суспільна думка на користь конкретної політичної позиції для досягнення необхідного результату, є пропаганда. Оскільки на постіндустріальному етапі політичний, соціально-економічний, культурний (духовний) розвиток держави відбувається завдяки розвиненості інформаційного суспільства, тому інформаційно-комунікаційна політика за умови демократії спрямована на зміцнення громадянського суспільства, задоволення інтересів його суб'єктів, захист прав і свобод, а за тоталітарного режиму – поширює ідеологію політичного центру. В Україні державна інформаційна політика сприяє входженню країни до світового інформаційного співтовариства; у Росії до мирного населення (як в середині своєї країни, так і за її межами) влада активно застосовує, в першу чергу через ЗМІ, методи чорної (спеціалізованої) пропаганди, які дозволяють викликати почуття ненависті, зокрема такі [14; 15]:

– «гнилий оселедець» – публічно обговорюється особа, яку звинувачують у здійсненні злочину (наприклад, крадіжка, розтління дітей, вбивство та інше), але не для того, щоб встановити факти реального здійснення цього злочину. В аудиторії створюються групи: «прихильники», «противники», «експерти», «обвинувачі» і «захисники», які під час дискусії постійно поєднують ім'я обвинуваченої особи з обвинуваченням. Таким чином, сам злочин не доведено, але «аромат» скоєння слідує за обговорюваною особою при кожній згадці про неї. На нашу думку, такий метод створює міфи, у т.ч. про історичні постаті або організації, наприклад, про І. Мазепу, С. Бандеру, полк «Азов» тощо;

– «великої брехні» – аудиторії впевнено повідомляють про жахливу глобальну брехню, в яку неможливо повірити, наприклад, обговорення розроблення ворожою

стороною бактеріологічної/хімічної/ядерної зброї, що дозволяє створити «шоковий ефект» (емоційну травму, почуття страху), який у подальшому тривалий час визначає погляди на ситуацію, всупереч будь-яким доводам логіки та розуму. На наш погляд, такий метод також створює міфи про непереможеність Росії і могутність другої за чисельністю армії у світі;

– «абсолютної очевидності» передбачає систематичне надання аудиторії інформації так, щоб вона сприймалася як само собою зрозуміле, і забезпечувала підтримку більшості без потреби доказувати її правдивість. Автоматичне реагування людської психіки на домінуючу точку зору та безумовне погодження з нею забезпечує «ефект приседнання». Наприклад, результати соціологічних опитувань і референдумів, які демонструють абсолютну підтримку суспільства з певного питання, при цьому такі дані можуть нічого не мати спільного з реальною ситуацією. На наш погляд, такий метод також створює міфи про російські імперські «аксіоми», як «руський мир» – істинне православ'я та монархію – єдину владу «дану Богом»;

– «невідомого героя» полягає у героїзації власної армії та воєнної кампанії. З метою виправдання жорстокості, аморальності та безглуздості війни, долання опору людської психіки щодо її проведення, через страх особи за себе і своїх близьких, аудиторії розповідають про армію визволителів, а не загарбників, рятівників, а не окупантів. Таким чином, створюється ілюзія боротьби за високі моральні цінності, викривляючи інформацію про дії, які відбуваються насправді. Прикладом є «спецоперація», яку Росія проводить в Україні;

– «40 на 60» полягає у поданні ЗМІ 60% своєї інформації в інтересах супротивника, забезпечивши його довіру, а 40% використовують для надзвичайно ефективною, завдяки цій довірі, дезінформації. Наприклад, українські канали, які надавали свою інформацію в інтересах держави-агресора.

Інформаційна політика Російської Федерації загрожує національній безпеці України, оскільки свідомо впливає на морально-психологічний стан і поведінку людей, формуючи їх погляди й настрої щодо негативного сприйняття України як суверенної держави, її права на самостійне існування й історію, самоідентифікацію української нації тощо для задоволення імперських амбіцій, і веде до прийняття відповідних політичних рішень з реалізацією у коротко- й довготривалій перспективі. Росія використовуються різноманітні симулякри – образи того, чого не існує в реальності, але дозволяють змінити уяву цільових груп населення про реальні події в інтересах агресора. Наприклад, технології «Донбас всіх кормить» і «почути Донбас» часто використовувались окремими олігархами та політичними силами з метою впливу на діючу владу.

На наш погляд, впливовим учасником інформаційної політики є Церква, яка змінює свідомість своїх парафіян. Так, в Україні з 2000-х років з метою «збереження духовної, мовної і культурної ідентичності» російською православною церквою через храми Московського патріархату проводилася потужна інформаційно-пропагандистська кампанія, за якої «руський мир» вважався спільним для трьох братських народів: Росії, України та Білорусі наднаціональним проектом, що дозволяло Росії підготувати «сприятливий ґрунт» для подальшої експансії. Запровадження спільного святкування Дня Хрещення Русі та боротьба з різними сучасними суспільними рухами завуальовували діяльність церковників щодо знищення української етнічної та громадянської ідентичності, і значна кількість вітчизняних політичних діячів і державних посадовців не вважали її деструктивною і загрозливою національній безпеці країни. В той же час, «руський мир» з духовного ідеалу

перетворився на завойовницьку імперську доктрину, яка немає нічого спільного з православ'ям [16]. Зазначимо, що «багаторічне протистояння проукраїнських і проросійських політичних і церковних сил в Україні і за її межами, боротьба прихильників і противників церковної незалежності» з одного боку «завершилася створенням автокефальної православної церкви України», а з іншого призвела до повномасштабної військової ескалації з боку Росії [17, с. 18].

Крім того, формування уявлення про історичні й сучасні події відбувається під впливом кінематографу. Тому влада через державне замовлення на виробництво фільмів може «переписувати» історичні факти і створювати міфи, виправдовувати внутрішню і зовнішню політику, ідеалізувати політичний режим, у т.ч. поширювати ідеї ксенофобії, расизму і нетерпимості (наприклад, той же шовінізм), обґрунтовуючи переваги свого народу (нації) над іншим(и) і права їх дискримінувати або пригнічувати тощо [18; 19].

Незважаючи на те, що Україна у воєнному конфлікті з Росією перебуває з 2014 року, складовою якого є введення «гібридної війни» з використанням різних інформаційно-комунікаційних технологій, і наявні втрати людей, територій, інформаційного простору, економічних активів тощо, однак «феномен національної безпеки» в державі не був до кінця усвідомлений, що й призвело до ще більших людських і матеріальних втрат у повномасштабній війні у 2022 році. В умовах введення «гібридної війни» військові дії відбуваються із використанням спеціального озброєння, що дозволяє, з одного боку, фізично знищити ворога (його людську силу), а з іншого, здійснити комплекс маніпулятивних заходів з формування певних установок, стереотипів і зміни масової свідомості задля розколу й дискредитації політичної еліти в очах власного народу, світового співтовариства тощо [10; 20].

Висновки. Таким чином, пропаганда є зброєю масового ураження, оскільки впливає на свідомість населення і формує суспільне ставлення. У повоєнний період, на наш погляд, питання гарантування національної, зокрема інформаційної, безпеки, має стати головним пріоритетом при формуванні державної інформаційної політики, а також при налагодженні комунікації із населенням, у першу чергу територій, які з 2014 року перебували під окупацією Росії. І тут багато уваги потрібно приділити соціально-психологічній складовій консолідації громадян України:

1. На рівні дитячих садочків і шкіл запровадження в обов'язковому порядку національно-патріотичного виховання та проведення культурно-просвітницьких заходів із відвідуванням історичних, культурних і природних пам'яток, музеїв, театрів, тематичних виставок тощо (із закладенням коштів у місцеві бюджети), що сприятиме згуртованості дітей та молоді, а також зміні в суспільстві ставлення до української мови й культури, розуміння історичних і сучасних подій, виховає повагу й бережливе ставлення до всього вітчизняного (за походженням) та природі (ліси, парки, сквери).

2. У засобах масової інформації більше уваги приділяти не політичним токшоу, де відбувається «з'ясування відносин», а реальним позитивним досягненням України й українців (шляхом застосування «білої», конструктивної пропаганди) в економіці та міжнародних відносинах, культурним надбанням в сфері музики, спорту, видавництва, кінематографії та інших, популяризуванню українського продукту на вітчизняному і світовому ринках. Єдина умова, інформація має бути правдивою, без «ідеологізації».

3. Поширення безоплатних навчальних курсів для різних верств населення, які покращать знання й навички з питань інформаційної та медіаграмотності, кібербезпеки, протидії пропаганди тощо. Вважаємо, що Указ Президента України «Про

рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року “Про Стратегію інформаційної безпеки”» від 28 груд. 2021 року № 685/2021 хоч і прийнятий дещо із запізненням, але є слушним до виконання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Васильєва Н. В. Еволюція процесу муніципальної консолідації в Україні. *Суспільно-політичний та соціокультурний розвиток південного регіону України: історичні традиції і сучасні тенденції* : зб. ст. I Всеукр. наук.-практ. конф. (Одеса, 21–22.05.2015). Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2015. С. 25–28. URL : www.oridu.odessa.ua/9/buk/K_F_inf_book_1.pdf
2. Дубас Н. Я. Поняття громадянського суспільства. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2011. № 4. С. 13–20.
3. Кононенко В. В., Лапшин С. А. Громадянське суспільство та держава: співвідношення в публічному управлінні. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2020. № 8. DOI: 10.32702/2307-2156-2020.8.1
4. Макарова І. В. Розвиток інститутів громадянського суспільства: історичні аспекти. *Публічне адміністрування: теорія та практика*. 2010. Вип. 1(3). URL: <http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2010-01/10mivsia.pdf>
5. Самбор М. Право на свободу мирних зібрань у громадянському суспільстві: цінність та функція. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2020. № 4(92). С. 38–53. <https://doi.org/10.33766/2524-0323.92.38-53>
6. Третяк С. М. Формування поняття «громадянське суспільство» в західній та українській політико-правовій думці. https://www.socosvita.kiev.ua/sites/default/files/Tretyak_2002_1.pdf
7. Сірий С., Турченко Ю. Інформаційна політика України доби глобалізації: теоретичний аналіз. *Політичний менеджмент*. 2012. № 4–5. С. 237–245. URL : https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/siryi_informatsiina.pdf
8. Лисенко М. В. Інформаційне суспільство як теорія і практика сучасності. *Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка*. 2007. № 2(20). Ч. 1. С. 23–26. URL: <https://ela.kpi.ua/handle/123456789/8516>
9. Чернозубкін І. О. Системний аналіз інформатизації суспільства. *Розвиток інформаційного суспільства* : кол. моногр. в 10-ти томах / Т. 10. Інформаційно-комунікаційні аспекти міжнародної та національної безпеки. Київ : ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», 2013. 342 с.
10. Смолянчук В. Національна безпека незалежної України: осягнення сутності. *Політичні дослідження*. 2021. № 1. С. 163–186. DOI: 10.53317/2786-4774-2021-1-10
11. Боднар І. Р. Інформаційна безпека як основа національної безпеки. *Механізм регулювання економіки*. 2014. № 1. С. 68–75.
12. Антонова С. Є., Мартинюк Г. Ф. Інформаційна безпека. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2019. № 11. DOI: 10.32702/2307-2156-2019.11.36
13. Гаврильців М. Т. Інформаційна безпека держави в системі національної безпеки України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 2. С. 200–203. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-2/52>
14. Зозуля О. Фейк як інструмент інформаційної війни. *Юридична газета*. 2019. № 19(673). URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/feyk-yak-instrument-informaciynoi-viyni.html>
15. Яковлев В. Четыре метода обмана. URI : <https://www.youtube.com/watch?v=QCltknT6KBQ>
16. Яремчук В. Д. РПЦ на Донбасі як інструмент інформаційно-пропагандистської політики Російської Федерації. *Донбас у системі інформаційної безпеки держави: регіональні особливості, зовнішні виклики, інструменти боротьби з антиукраїнською пропагандою* : аналіт. доп. Київ : ППіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2015. С. 123–160. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/yaremchuk_rpts.pdf

17. Бокоч В. М. Православна церква України: кроки до автокефалії. *Регіональна студія*. 2019. № 16. С. 14–18. URL: <https://doi.org/10.32782/2663-6170/2019.16.2>
18. Прасюк О. В., Пастух Ю. О. Кіно як засіб політичної пропаганди в нацистській Німеччині: комунікативний та семіотичний аспекти. *Global world*. 2016. Vol. 2(II). С. 160–166. URL: <https://eprints.oa.edu.ua/6267/1/5.pdf>
19. Левицький В. В. Пропаганда у сучасному російському кінематографі. *Наукові записки НаУКМА*. 2017. Т. 191. Теорія та історія культури. С. 29–32.
20. Феськов І. В. Основні методи ведення гібридної війни в сучасному інформаційному суспільстві. *Актуальні проблеми політики*. 2016. Вип. 58. С. 66–76.

REFERENCES:

1. Vasylieva, N. V. (2015) Evolyutsiya protsesu munitsypal'noyi konsolidatsiyi v Ukraini [Evolution of the process of municipal consolidation in Ukraine]. *Suspil'no-politychnyy ta sotsiokul'turnyy rozvytok pivdennoho rehionu Ukrainy: istorychni tradytsiyi i suchasni tendentsiyi* (Odesa, 21–22.05.2015). Odesa : ORIDU NADU, 25–28. URL: www.oridu.odessa.ua/9/buk/K_F_inf_book_1.pdf [in Ukrainian].
2. Dubas N. YA. (2011) Ponyattya hromadyans'koho suspil'stva [The concept of civil society]. *Naukovyy visnyk L'vivs'koho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav*. № 4. 13–20 [in Ukrainian].
3. Kononenko V. V., Lapshyn S. A. (2020) Hromadyans'ke suspil'stvo ta derzhava: spivvidnoshennya v publichnomu upravlinni [Civil society and the state: the relationship in public administration]. *Derzhavne upravlinnya: udoskonalennya ta rozvytok*, 8. DOI: 10.32702/2307-2156-2020.8.1 [in Ukrainian].
4. Makarova I. V. (2010) Rozvytok instytutiv hromadyans'koho suspil'stva: istorychni aspekty [Development of civil society institutions: historical aspects]. *Public administration: theory and practice*, 1(3). URL: <http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2010-01/10mivsia.pdf> [in Ukrainian].
5. Sambor M. (2020) Pravo na svobodu myrnykh zibran' u hromadyans'komu suspil'stvi: tsinnist' ta funktsiya [The right to freedom of peaceful assembly in civil society: value and function]. *Visnyk Luhans'koho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav imeni E. O. Didorenka*, 4(92), 38–53. URL: <https://doi.org/10.33766/2524-0323.92.38-53> [in Ukrainian].
6. Tretyak S. M. Formuvannya ponyattya “hromadyans'ke suspil'stvo” v zakhidniy ta ukrayins'kiy polityko-pravoviy dumtsi [Formation of the concept of “civil society” in Western and Ukrainian political and legal thought]. URL: https://www.socosvita.kiev.ua/sites/default/files/Tretyak_2002_1.pdf [in Ukrainian].
7. Siryi S., Turchenko YU. (2012) Informatsiyana polityka Ukrainy doby hlobalizatsiyi: teoretychnyy analiz [Information policy of Ukraine in the era of globalization: a theoretical analysis]. *Politychnyy menedzhment*, 4–5, 237–245. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/siryi_informatsiina.pdf [in Ukrainian].
8. Lysenko M. V. (2007) Informatsiyne suspil'stvo yak teoriya i praktyka suchasnosti [Information society as a theory and practice of modernity]. *Visnyk NTUU «KPI». Seriya : Filosofiya. Psykholohiya. Pedagogika*, 2(20), 1, 23–26. URL: <https://ela.kpi.ua/handle/123456789/8516> [in Ukrainian]. Chernozubkin I. O. (2013) Systemnyy analiz informatyzatsiyi suspil'stva [System analysis of informatization of society]. *Rozvytok informatsiynoho suspil'stva : monohr*. Kyiv : Universytet ekonomiky ta prava «KROK», 10, 342 [in Ukrainian].
9. Smolyanyuk V. (2021) Natsional'na bezpeka nezaleznoyi Ukrainy: osyahnennya stutnosti [National security of independent Ukraine: comprehension of the essence]. *Politychni doslidzhennya*, 1, 163–186. DOI: 10.53317/2786-4774-2021-1-10 [in Ukrainian].
10. Bodnar I. R. Informatsiyana bezpeka yak osnova natsional'noyi bezpeky [Information security as a basis for national security]. *Mekhanizm rehulyuvannya ekonomiky*, 2014, 1, 68–75 [in Ukrainian].

11. Antonova S. YE., Martynyuk H. F. (2019) Informatsiyna bezpeka [Information Security]. *Derzhavne upravlinnya: udoskonalennya ta rozvytok*, 11. DOI: 10.32702/2307-2156-2019.11.36 [in Ukrainian].
 12. Havryltsiv M. T. (2020) Informatsiyna bezpeka derzhavy v systemi natsional'noyi bezpeky Ukrainy [Information security of the state in the system of national security of Ukraine]. *Yurydychnyy naukovyy elektronnyy zhurnal*, 2, 200–203. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-2/52> [in Ukrainian].
 13. Zozulya O. (2019) Feyk yak instrument informatsiynoyi viyny [Fake as an instrument of information warfare]. *Yurydychna hazeta*, 19(673). URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/feyk-yak-instrument-informatsiynoyi-viyni.html> [in Ukrainian].
 14. Yakovlyev V. Chetyre metoda obmana [Four methods of deception]. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=QCltknT6KBQ> [in Ukrainian].
 15. Yaremchuk V. D. (2015) RPTS na Donbasi yak instrument informatsiyno-propahandyst's'koyi polityky Rosiys'koyi Federatsiyi [The ROCH in the Donbass as an instrument of information and advocacy policy of the Russian Federation]. *Donbas u systemi informatsiynoyi bezpeky derzhavy: rehional'ni osoblyvosti, zovnishni vyklyky, instrumenty borot'by z antyukrayins'koyu propahandoyu : analit. dop.* Kyiv : IPIEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy, 123–160. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/yaremchuk_rpts.pdf [in Ukrainian].
 16. Bokoch V. M. (2019) Pravoslavna tserkva Ukrainy: kroky do avtokefaliyi [The Orthodox Church of Ukraine: steps towards autocephaly]. *Rehional'ni studiyi*, 16, 14–18. URL: <https://doi.org/10.32782/2663-6170/2019.16.2> [in Ukrainian].
 17. Prasyuk O. V., Pastukh YU. O. (2016) Kino yak zasib politychnoyi propahandy v natsyst's'kiy Nimechchyni: komunikatyvnyy ta semiotychnyy aspekty [Cinema as a means of political propaganda in Nazi Germany: communicative and semiotic aspects]. *Global world*, 2(II), 160–166. URL : <https://eprints.oa.edu.ua/6267/1/5.pdf> [in Ukrainian].
 18. Levyts'kyy V. V. (2017) Propahanda u suchasnomu rosiys'komu kinematohrafii [Propaganda in modern Russian cinema]. *Naukovi zapysky NaUKMA*, 191, 29–32 [in Ukrainian].
 19. Fes'kov I. V. (2016) Osnovni metody vedennya hibrydnoyi viyny v suchasnomu informatsiynomu suspil'stvi [Basic methods of hybrid warfare in the modern information society]. *Aktual'ni problemy polityky*, 58, 66–76 [in Ukrainian].
-